Organ for SOR

Rapport

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I OSLO

Nr. 6 1990 36. årg.

"Regjeringen svikter HVPU-reformen i startfasen"

Tør organisasjonene møte mennesker med psykisk utviklingshemming?

Den smertelige løsrivningsprosessen:
– Jeg var bekymret for alt . . .

Evalueringsprosjekt:
Usikkerhet og uklarhet om framtidig omsorg

SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

ISSN 0802-2224

Rapport

Utgiver: SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

Leder: Orvar Thorsrud, Lyngv. 8, 2312 Ottestad, tlf. 065/76 675

Sekretær: Tormod Mjaaseth, Hamreheia 17, 4631 Kristiansand S., tlf. 042/90 571

Redaktør: ÅSE STAUDE

Bladet kommer ut med
6 nummer i året.
abonnementspris kr. 80,– pr. år.
løssalgspris kr. 15,– pr. nr.

ABONNEMENT/ADRESSE-FORANDRINGER:
Forretningsfører **Alf Skansen**
Teglvegen 2, 2312 Ottestad
Tlf.: 065/77 151 el. 064/12 000
Bankgiro: 1813.10.53580
Postgiro: 5 09 47 35

ANNONSER:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 Ål
Tlf.: 067/81 694
Bankgiro: 2320.07.17384

MANUSKRIPTER
sendes redaktør **Åse Staude**
Homans vei 18, 1310 Blommenholm
Tlf.: 02/54 14 21

SOR's Forskningsfond:
Gunnar Brekke
Haukelandsbakken 2
5009 Bergen
Tlf. 05/20 02 30

I DETTE NUMMER:

Frivillig innsats ..... s. 177

Nytt fra reformarbeidet ..... s. 178

"Regjeringen svikter reformen i startfasen" ..... s. 180

HVPU-reformen:
Hva blir igjen til kulturlivet? ..... s. 183

Tør organisasjonene møte mennesker med psykisk utviklingshemming? ..... s. 185

Den smertelige løsrivningsprosessen
– Jeg var bekymret for alt ..... s. 188

Nytt fra SOR ..... s. 191

Forskningsprosess i Bergen:
Refleksjoner om livskvalitet ..... s. 192

Tidlig samspill ..... s. 194

Evalueringsprosjekt:
Usikkerhet og uklarhet om framtidig omsorg ..... s. 196

Nordisk omsorgsforskning:
Mangfoldig, men dårlig markedsført ..... s. 199

"En nødutvei":
Endring i lov om avvikling av HVPU ..... s. 201

Ny Bok ..... s. 202

Frivillig innsats

Utfordringene er mange og mulighetene store, men så langt i HVPU-reformen har kulturlivet fått for liten oppmerksomhet. Skal honnørordene integrering og normalisering bli noe annet enn intetsigende floskler, må alle gode krefter også samles om en meningsfylt fritid.

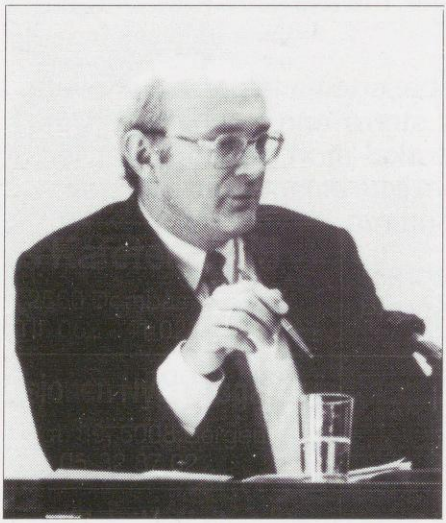
Med åpen boform og hjemmebaserte tjenester er behovet for organiserte kulturaktiviteter større enn noensinne. Det blåser kaldt mange steder, det skal stort pågangsmot for svake individer å ta del i tiltak som ikke er lagt tilrette for dem. Mange blir sittende hjemme. Ensomme, isolerte, deprimerte.

Tør organisasjonene møte mennesker med psykisk utviklingshemming? spør institusjonsprest Terje Auli i dette nummer av RAPPORT. Og kulturministeren (i den borgerlige regjeringen) påpeker medmenneskelig ansvar og oppfordrer frivillige organisasjoner til å engasjere seg. SOR på sin side ser sitt ansvar og vil invitere medlemsorganisasjonene til konferanse om frivillig arbeid. Dette skjer på nyåret, så følg med!

åst -

Nytt fra reformarbeidet

Styrkingsmidler til hjemmeboende personer med psykisk utviklingshemming blir for neste år 543 mill. kroner. Av disse skal 85 mill. kroner fordeles av fylkesmennene etter skjønn (til små kommuner som får unormal belastning på grunn av ressurskrevende personer), 458 mill. kroner skal fordeles i kommunene til hjemmeboende uten HVPU-tilbud.

- En viktig del i reformarbeidet framover blir å styrke den faglige kompetansen, sier underdirektør i Sosialdepartementet, Chr. B. Kielland.

HVPU-reformens økonomi

Avvikling av institusjonssystemet er en stor og gjennomgripende sak for mange mennesker. Ikke minst i disse dager er det HVPU-reformens økonomi som opptar folk. Mange beregninger er gjort, hva som brukes og hva som trengs. Underdirektør Christian B. Kiellands oversikt på SOR-konferansen på Hamar i oktober haddde følgende tallmateriale *(se neste side):*

Forskrifter vil komme

Hvem treffer beslutninger når HVPU avvikles? Vi faller ned på det vanlige systemet, ifølge Kielland. Det blir helse- og sosialstyret og organer under dette som overtar. Om klageordningen til fylkesmannen (ved utskrivning) skal fortsette, er uklart. Et utkast til endring er ute på høring om helse- og sosialsty-

HVPU-reformens økonomi i 1990 og 1991 (mill. kroner)

Overføringer til kommuner

Til personer med HVPU-tilbud	1990	1991
1. 435.000 pr. døgnbruker i HVPU 31.12.87		
2. 130.000 pr. dagbruker i HVPU 31.12.87		
3. Samarbeids/avlastningsmidler og forpl. utg. 1987		
Punktene 1-3 blir tilsammen		2.560
4. Skjønnsmidler som fordeles av fylkesmannen		182
5. Nye midler for å styrke fylkesmannens skjønnsramme		45
Til hjemmeboende		
6. Styringsmidler til hjemmeboende	136	543
Av beløpet på 543 mill. blir 85 mill. fordelt av fylkesmannen etter skjønn.		
7. Planleggingsmidler	50	50
Overføringer til kommuner tilsammen	186	3.380

Overføringer til fylkeskommuner

8. Videreføring av spesialisttjenester		177
9. Spesielle krise/behandlingstiltak		100
Overføringer til fylkeskommuner tilsammen		277

Andre overføringer

10. Overføres trygdebudsjett fra HVPU-rammen		177
11. Overføres til Arbeids- og adm. departementet og Kommunaldepartementet til bo- og arbeidstiltak		200
Overføringer til andre tilsammen		377
Samlede overføringer		4.034

ret eventuelt også overtar denne funksjonen.

Det såkalte rettssikkerhetsutvalget som skal utrede rettssikkerheten, kommer med sin endelige innstilling til våren.

Endring i vergemålsloven, oppnevning av hjelpeverge, trer i kraft fra nyttår og forskrifter vil komme.

- En viktig del av vårt arbeid framover blir å styrke den faglige kompetansen i landet, sa Kielland.

- Departementet er opptatt av opplæringstilbud: Det gjelder en opplæringspakke til ufaglærte, å øke studiekapasiteten til vernepleiere m.fl. og bruke midler til forsøks- og utviklingsprosjekter m.m.

«Regjeringen svikter reformen i startfasen»

«Reformens gjennomføring» var et hett tema på SOR-konferansen på Hamar i høst. Økonomien er den ubehagelige delen av HVPU-reformen.

Sentrale politikere vedtar lover, men kommunene får ikke nødvendige midler til å gjennomføre dem. Dette ble ettertrykkelig slått fast i paneldebatt på SOR-konferansen, der HVPU-reformens gjennomføring var tema og aktørene var representanter for Kommunenes Sentralforbund, KS, Sosialdepartementet og Norsk Forbund for Psykisk Utviklingshemmede, NFPU. Hva Stortingets sosialkomité mener om saken skal være usagt: stortingsrepresentant *Roger Gudmundseth* (A) var invitert, men dukket aldri opp og skapte atskillig amperhet i salen.

Rasmus Aarflot, KS:

- Om kommunene har vært positive til HVPU-reformen ut fra betraktningen at alle skal ha sin plass i lokalsamfunnet, så har vi fra første stund advart mot å undervurdere kostnadene. Vår frykt har vist seg velbegrunnet, slo formann i helse- og sosialutvalget i KS fast. Han viste til den såkalte pukkeleffekten som gir store utslag (fersk undersøkelse i 12 sentralinstitusjoner anslår kostnadene pr. plass til kr. 660.000,- pr. år. Ved f.eks. 50% utflytting neste år vil svikten da bli 770 mill. kr. større enn antatt), han frykter A- og B-lag, påpekte vertskommunenes vanskelige situasjon og alle uavklarte spørsmål, men er innstilt på at KS skal arbeide med Stortinget for en opptrappingsplan og bedre budsjett neste år.

- Trass i alle vansker har dette vært et

Paneldebatt om Reformens gjennomføring, fra v. Christian B. Kielland, Rasmus Aarflot og Åsta Nordeide.

givende og spennende arbeid å være med på, sa Aarflot. - HVPU-reformen vil gjøre oss alle rikere i lokalsamfunnet. Men den krever innsats både lokalt og sentralt, og et sterkt lobbyarbeid vil sørge for at reformen ikke blir glemt.

Åsta Nordeide, NFPU:

- Vi har fått gjennomslag for prinsipper, men Regjeringen svikter reformen i startfasen, slo leder i Kulturutvalget NFPU, Åsta Nordeide, fast. Som mor til hjerneskadde Eli-Anne (22) deler hun folks bekymring i forbindelse med flytteprosessen. Eli-Anne, som har bodd på institusjon siden 11-års alderen, fikk det bra, men ikke bra nok. Og nå skal den forferdelige flytteprosessen rippes opp igjen.

- Det er på tide for NFPU å snakke økonomi. Statsbudsjettet er ikke mye å rope hurra for. Betydelige midler mangler, og skal HVPU-reformen kunne gjennomføres må spesielt styrkingsmidlene fordobles, sa Nordeide, som frykter at den knappe økonomien vil ramme hjemmeboende, at kommunal særomsorg blir resultatet ut fra den misforståtte oppfatningen at dette blir billigste løsning.

Christian Kielland, Sosialdepartementet:

- Tilbudene for hjemmeboende er dårligere enn ventet, og det blir en betydelig oppgave å utviske forskjeller. Dette vil kreve ytterligere styrking av kommuneøkonomien og at enkelte

kommuner omprioriterer innenfor sine rammer, sa Kielland, som avviste kostnadstallene fra sentralinstitusjonene og satte sin lit til det endelige Statsbudsjettet 1990 for kommunene, som kommer på bordet i desember. Han håper å få videreutbygget en idébank, en kompetanseoppbygging (i samarbeid med KS) og opplæringsprogram for nøkkelpersonell i etatene i landets kommuner. Han opplyste også om at det er satt en prosjektleder på spesialisthelsetjenesten i Helsedirektoratet, som skal sikre faglig tilbakemelding til fylkeskommunene og minnet tilslutt om at St.m. 47 har som målsetting innen midten av 90-årene å få levekårene for mennesker med psykisk utviklingshemming opp på et nivå som for andre mennesker.

Salen:

Den største frustrasjonen kom imidlertid til uttrykk i salen, fra kommunepolitikere, fra folk i kommuneetatene og foreldrerepresentanter. Den gikk på kritikkverdige holdninger til brukergruppen, mangelfull informasjon og først og sist den miserable økonomien. Regjeringen bruker ikke bare ostehøvelen, men motorsag, ble det sagt.

«Vi har råd til OL på Lillehammer, men det finnes mennesker med psykisk utviklingshemming som aldri har vært ute av gårdsplassen heme», sa en mor fra Hedmarkregionen. «Har vi råd til OL, har vi også råd til å ta oss av våre aller svakeste!»

80 blir boende i Saltdal

«Valg av bosted er over for de 135 institusjonsbeboere i Saltdal. Om bare fem hører hjemme her, har over 100 valgt å bli istedenfor å dra til hjemkommunen milevis unna», skrev «Rapport» i nr. 5/90.

Beklager, *tallet er 80.*

HVPU-reformen:

Hva blir igjen til kulturlivet?

Mens departementets rolle er å stimulere til kulturtiltak, blir det kommunenes oppgave å planlegge, iverksette og sørge for oppfølging. Også frivillige organisasjoner skal kunne få informasjon fra det offentlige om hvordan de kan tilrettelegge sine fritidstilbud til personer med psykisk utviklingshemming. Frivillige organisasjoner og lag blir svært viktige samarbeidspartnere, slo kulturminister i Syse-regjeringen, *Eleonore Bjartveit*, fast på SOR-konferanse på Hamar i høst.

- Når det gjelder arbeidet hittil i HVPU-reformen har et aktivt kulturliv dessverre fått for liten oppmerksomhet i den offentlige sektor, beklaget statsråden. - Sosialsektoren har ikke i tilstrekkelig grad sett betydningen av meningsfylt fritid, og kulturetaten ikke engasjert seg i den utstrekning den burde. Men målet er at *alle* skal ha muligheter til å oppleve kulturverdier, skapt av andre eller selv skape. Et aktivt kulturliv er godt og viktig forebyggende helse- og sosialarbeid.

Lykkes vi ikke med å gi et godt og aktivt kultur- og fritidstilbud også til personer med psykisk utviklingshemming, er jeg redd reformen vil mislykkes med sin intensjon om integrering og normalisering og et bedre liv for dem.

- Når det gjelder arbeidet hittil i HVPU-reformen har et aktivt kulturliv dessverre fått for liten oppmerksomhet i den offentlige sektor, slo kulturminister Eleonore Bjartveit fast på SOR-konferanse på Hamar.

Ensomhet og isolasjon

- Vår frykt er at det kan bli dårligere tilbud i en overgangsperiode, spesielt for dem som har bodd på institusjon med regelmessige og omfattende idrettstilbud, sa hun og uttrykte ønske om at ekspertisen i institusjonene må bli brukt når kommunene får ansvaret.

Fritiden utgjør for de fleste av oss 1/3 av døgnets timer. Andelen øker betraktelig hvis man i tillegg mangler arbeid eller skoletilbud, noe som ofte er tilfelle for personer med psykisk utviklingshemming. Overgang fra institusjon til egen bolig kan for mange oppleves som en isolasjon. Ikke minst ble dette erfaringen i Sverige da man gikk over til åpen boform og hjemmebaserte tjenester. Om funksjonshemmede klarte å bo i egen leilighet, fikk mange problemer med å mestre sin fritid på egenhånd og det ble nødvendig å finne organiserte former for integrering.

Praktisk tilrettelegging

Hva er forutsetning for vellykket integrering? Å finne balansen mellom størst mulig grad av sosial deltaking og minst mulig grad av sosial sårbarhet. Men kanskje begynne med seggregerte tiltak, antydet statsråden. Et fellesskap blant likestilte med felles interesser. Følelsen av å være utafor og annerledes er ikke lett for noen, og det trengs en god porsjon selvtillit for å mestre dette. Viktig for personer med psykisk utviklingshemming er at det finnes reelle valgmuligheter i offentlig regi og i regi av frivillige organisasjoner.

Hva er et aktivt kulturliv i offentlig regi? Statsråden antydet i generelle vendinger kino, teater, utstillinger, bibliotek, svømmehall, turløype m.m. Framfor alt må det tenkes praktisk, og det er kommunenes ansvar å gjøre tilbudene tilgjengelige med fysisk tilrettelegging: transporttjeneste, teknisk utstyr, assistanse, følge- og tolketjeneste.

Kulturpolitikken legger også vekt på skapende egenaktivitet: sang, musikk, kunst, idrett m.m. Statsråden dvelte lenge ved STUI's (nå UI) banebrytende og landsomfattende idrettsarbeid som i høy grad er med på å understreke at beboere i HVPU-institusjoner er mer utviklingsdyktige enn utviklingshemmede.

Frivillige organisasjoner

Selv om det formelle ansvaret ligger hos offentlige organer, hviler det medmenneskelige ansvar hos alle. Det er ingen grunn til å vente på kommunale initiativ for å iverksette tiltak, slo kulturministeren fast. - Frivillige organisasjoner og lag blir svært viktige samarbeidspartnere, og mange kommuner yter betydelige midler til dem som aktivt markedsfører sine tilbud.

Tør organisasjonene møte mennesker med psykisk utviklingshemming?

Mennesker med psykisk utviklingshemming oppsøker organisasjonene for å treffe andre mennesker. Rammen kan være kirken, humanitære organisasjoner, idrettslag e.a. Hvordan møter vi dem?

Usikkerhet og angst

Organisasjonenes oppgave i 90-årene er å være plogspiss i holdningsskapende arbeid, slo institusjonsprest HVPU, *Terje Auli*, fast på SOR-konferanse på Hamar.

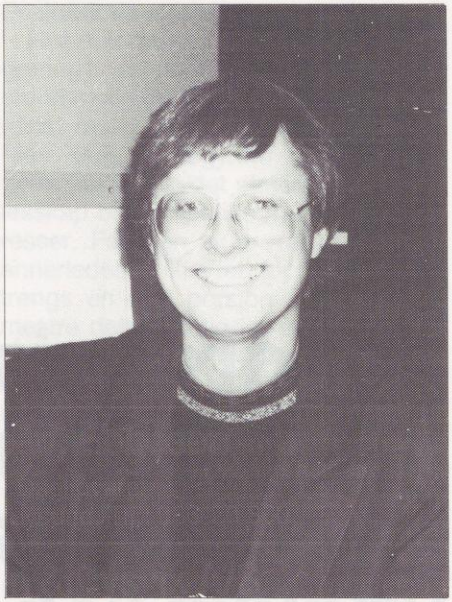
Han viste til en bok om den tyske kirkens holdninger til mennesker med psykisk utviklingshemming og pekte på tre grunnerfaringer:

1) Kirken betrakter dem som «objekter», noen man gjør noe for, mottakere som er utsatt for veldedighet.

2) I forbindelse med forkynnelse/sjelesorg har den en trøstende «så så, det går nok bra»-holdning.

3) Psykisk utviklingshemmede møter menighetsarbeideren som yrkesutøver, den «profesjonelle», men aldri som den personlig berørte medlidende.

Den største hindringen i møte med avvikere er usikkerhet og angst, mener presten. Ikke alle er glade og morsomme, ikke bare givende og spennende å være sammen med heller, men også *de* har krav på å møte mennesker innenfor organisasjonslivet.

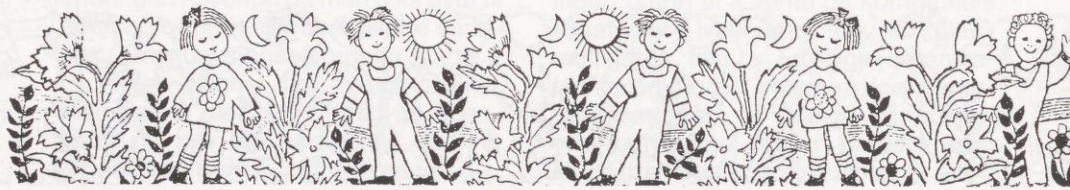

Organisasjonenes oppgave i 90-årene er å være plogspiss i holdningsskapende arbeid, sier institusjonsprest Terje Auli.

Pål, Tor og Kari ønsker kontakt med frivillige organisasjoner

- Det er viktig å møte dem som enkeltpersoner, fortsatte presten og «presenterte» forsamlingen for noen han kjenner fra sine mange år på Emma Hjorths Hjem, Pål, Tor og Kari:

- *Pål* er 22, blind, døv og sterkt hjerneskadet. Han ble overlatt til institusjonen som fireåring da foreldrene ikke orket mer. Aldri har Pål opplevd ordene «vi er så glad i deg», ord som betyr så mye for ethvert barns trygghet og vekst. Pål har gjemt seg bak tykke, psykiske murer. De demper smerten,

angsten og ensomheten og gjør andre mennesker mindre «farlige». Det vil ta år å redusere Påls tykke murer. Kanskje blir de aldri borte. Men vi må omgås Pål med verdighet og kjærlighet, vise ham respekt og gi ham tid. Pål ønsker kontakt med organisasjonene...

Jeg kjenner *Tor*, 70 år og deformert i armer og ben, født utenfor ekteskap, sett på som «Guds straff». Tor var to år da han kom til krøplingavdelingen på Emma Hjorths Hjem. Han kjenner institusjonens historie og forteller om overgrep, psykiske og fysiske, om umenneskelige holdninger og lidelser. Men Tor kan også fortelle om gleder. Han trekker fram lyse sider ved livet og spesielt mennesker som arbeidet på institusjonen som ga ham følelsen av å ha verdi. Tor er et fint menneske, og han ønsker kontakt....

Kari er 30 og bodde hjemme til hun var 26 i et hjem med trygghet, kjærlighet og omsorg. Så døde mor for fire år siden, og Kari kom på institusjon. Kari er blitt forvirret. Hjemme hadde hun ett holdepunkt å forholde seg til, nå har hun 180 i turnus, 180 ulike menneskers forventninger, krav, grensesettinger, ros og oppmuntring. Men også Kari ønsker kontakt med oss...

Tilhørighet

- Det må finnes møteplasser utenfor boligen. Organisasjonens oppgave er å gi Pål, Tor og Kari en tilhørighet i lokalmiljøet, som integrert medlem eller med tilpassede tilbud. Også Pål, Tor og Kari har ressurser. De kan ha oppgaver og få ansvar, sa presten, som avslutningsvis benyttet sjansen til en liten preken der han siterte beboer *Bjarne Andreassen*, som har mange tiår bak seg på Emma Hjorths Hjem:

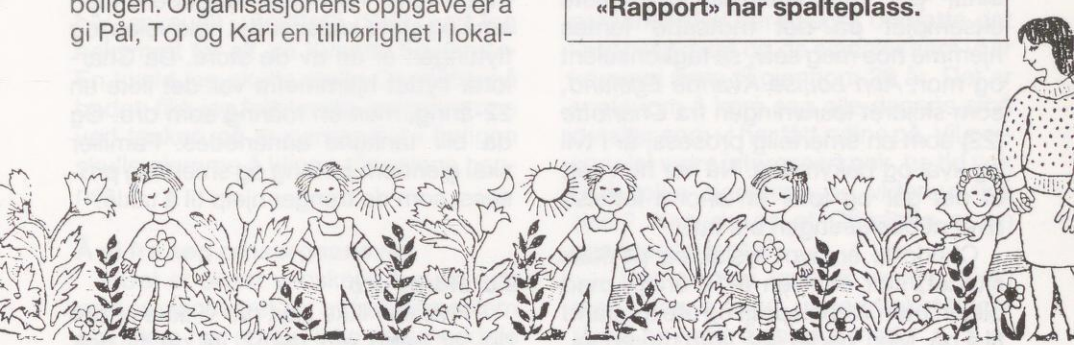
«Vi er like i Guds bilde alle sammen, Terje prest, jeg og klienter som Terje samler opp i menigheten. Gud gjør alle like på Emma Hjorths Hjem. Han gjør ikke forskjell på klienter og betjeningen. Alle er like der oppe».

«Gud er ikke uberegnelig. Han er glad i oss som vi er. Vi kan stole på Ham».

«Gud er ingen vanskelig person. Jesus hang på korset for at vi ikke bare skal være en feiltakelse».

- Organisasjonenes oppgave i møte med mennesker med psykisk utviklingshemming blir å virkeliggjøre noen av de verdiene som Bjarne ikke har opplevd i møte med medmennesker, sa Terje Auli. - Eller for å si det litt kristelig: å skape litt himmel på jorden.

Har leserne erfaringer med integrering/tilpassede tilbud med psykisk utviklingshemming i lag, humanitære organisasjoner, menigheter e.a.? «Rapport» har spalteplass.

Den smertelige løsrivningsprosessen:

- Jeg var bekymret for alt...

Å gi fra seg omsorgsansvar er en smertelig og vanskelige prosess. Familier med psykisk utviklingshemmede opplever tvil og kval, og temaet ble belyst på SOR-konferanse på Hamar, der det bl.a. ble etterlyst nødvendig oppbygging av kompetanse på familiearbeid i kommunene.

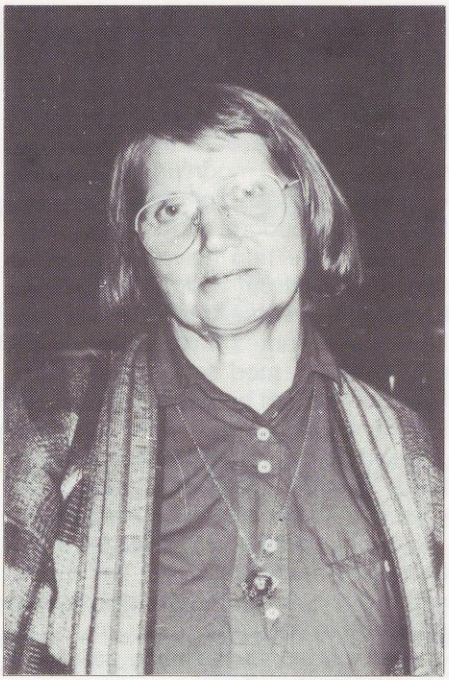
- Jeg trodde det ikke før. Jeg trodde ikke at det gikk an at sterkt funksjonshemmede kunne bo utenfor institusjon, inntil jeg oppdaget at det beste eksemplet på det motsatte fantes hjemme hos meg selv, sa fagkonsulent og mor, *Ann Louise Kvande Egeland*, som skildret løsrivningen fra *Charlotte* (22) som en smertelig prosess, år i tvil og kval og bekymring. Nå har hun sett at det går og føler en enorm lettelse over at beslutningen ble tatt.

Charlotte er dypt fysisk og psykisk skadet, stor som en 8-10 åring, med bleier, uten verbalspråk og ute av stand til å gå. Men veldig søt, som moren sa.

Familier som har funksjonshemmede barn opplever en livslang konflikt, livslang sorg eller livslang krise. Ingen føler vel dette hele tiden, men små og store kriser er det hele veien, og flyttingen er en av de store. Da Charlotte flyttet hjemmefra var det ikke en 22-åring, men en toåring som dro. Og da blir tankene annerledes. Familier skal gjennom en lang og smertelig prosess, som de trenger hjelp til å takle.

Foreldres uro

- Hva kan ikke skje når vi ikke er der og tar hånd om dem? Vil de få nok

- Det er sårt og vondt å gi fra seg omsorgsansvar for svake barn. Det er mye familier trenger hjelp med i flytteprosessen, sier Ann Louise Kvande Egeland.

hjelp? Hvordan blir helgene? Vil de spise middag? Hva med ensomheten? Vil de bli overlatt til seg selv slik at guttene begynner å drikke øl og jentene blir seksuelt utnyttet? Selv var jeg bekymret for alt, sa Kvande Egeland. - En kveld jeg skulle stelle Charlotte på badet, fikk jeg fullstendig magekrampe ved tanken på at personalet i boligen skulle glemme å klippe tåneglene hennes...

Å gi fra seg omsorgsansvar

- Det er svært vanskelig å gi fra seg omsorgsansvaret for et familiemedlem som ikke har språk, ikke kan meddele seg, ikke kan si fra hjemme om noe skulle være galt, ikke si fra om smerte, kulde eller sult. Å gi fra seg omsorgsansvaret er ensbetydende med at nye personer skal lære seg å oppfatte det kroppsspråket og de signaler som vi er kommet fram til gjennom 20 år. Det er snakk om å lære seg alle dagens små detaljer som vi har fått rutine på. Vil personalet være interessert nok, ha tid nok til å tolke signalene og videreutvikle dem? Kan de se at Charlotte er en spennende jente?

- Det er mye familier trenger hjelp med i denne tiden, understreket hun. - Vi må ha noen å snakke med.

Avlastning - en viktig del av selvstendiggjørelsen

- Avlastning er en meget viktig del av selvstendighetsprosessen, hun skildret tvil og kvaler i den forbindelsen også. Om kamp for å få den, pine ved å akseptere, følelsen av at verken foreldre eller barn vil overleve helgen, for ikke å snakke om den vonde samvittigheten over å slappe av, ta seg av andre barn eller more seg på egenhånd.

- Selv har jeg hatt avlastning siden 1973, mer eller mindre. De siste fire årene med 14 dager i måneden. Det føltes merkelig og tungt i begynnelsen, det var liksom ikke riktig. Så ble det deilig; det kjentes faktisk mer strevsomt å ha henne hjemme når hun var hjemme, og det var også sårt og vondt.

- Avlastning er en øvelse i å være fra hverandre, slo Kvande Egeland fast. - En avvennings- eller fravenningsperiode som er uhyre viktig i forhold til flytting til annen bolig.

Familiearbeid i flytteprosessen

Familier trenger hjelp i flytteprosessen, gjentok hun. Tiden det tar å lage tiltak må brukes til å snakke med familiene for å gjøre dem trygge, gi tillit, være med dem i modningen, la dem få ombestemme seg, for de vil ikke alltid ta imot de tilbudene de får.

Selv brukte hun halvannet år på å skrive søknad om bolig for Charlotte. En søknad ut i løse lufta, en spesialbolig som ikke fantes. Det kom et svar at man arbeidet med saken. Jaja. Så et brev om planlagt bolig i familiens nabolag. Ny magekrampe.

En viktig del av flytteprosessen var å følge bygget, bestemme farger og gjøre innkjøp til Charlottes privatareale.

Så kom panikken da boligen sto klar. Mor løste egne problemer ved å si til seg selv og andre: «Charlotte skal på en lengre avlastning».

- Og det er hun fortsatt, sa moren megetsigende.

Årsmøte i SOR

Leder i Samordingrådet, Orvar Thorsrud, ble enstemmig gjenvalgt for kommende fireårsperiode. Det samme gjelder for styremedlem Kari Backer. Nytt styremedlem er Jarand Inge Sødal.

Styret ser nå slik ut:

Leder:
Orvar Thorsrud, Leder i skole for psykisk utviklingshemmede (LSPU), Ottestad.

Nestleder:
Gro Bensen, Norsk Sykepleierforbund, Tromsø.

Styremedlemmer:
Marit Femmen, Norsk Hjelpepleierforbund, Oslo.
Alf Skansen, Åkershagan sentralhjem, Ottestad.
Kari Backer, Norges Røde Kors, Oslo.
Herborg Dahl, Bergen og Hordaland Støttelag, Bergen.
Jarand Inge Sødal, HVPU Fredrikstad distr., Fredrikstad (ny).

Varamedlemmer (for to år):
Inger Wibe, Norske Kvinners Sanitetsforening.
Aslaug Bakke, Norsk Lærerlag.
Asbjørn Berg-Buan, Sør-Trøndelag støttelag (ny).

SOR-konferanser i Kristiansand og Bodø i 1991

I henhold til Handlingsprogrammet blir det også i 1991 arrangert minst to landsomfattende SOR-konferanser. De finner sted i *april* i henholdsvis Kristiansand S og Bodø. I tillegg planlegges også to samlinger for SOR-medlemmer. Nærmere program kommer i «RAPPORT».

Forskningskongress i Bergen:

Refleksjoner om livskvalitet

Hva gjør livet verdt å leve?
Hva gir livet mening og innhold?
Hva dreier det seg om: å være menneske?

Menneskeverd

Forsker og mor, *Guri Dyrendahl*, tok forskere/praktikere fra hele Norden med på sine faglige og etiske refleksjoner om livskvalitet for mennesker med psykisk utviklingshemming. Begrepet må utredes og ligge i bunnen for utforming av tjenester til dem, og vi må ha samme mål for levestandard/livsstandard som for andre mennesker.

Utfordringene ligger i valg av verdier. Begrepet livskvalitet er vanskelig å definere. Men *levekår* er et ord som omsider er kommet på kartet i forhold til mennesker med psykisk utviklingshemming, og derfra er veien kort til menneskeverd. Livskvalitet dreier seg om *menneskeverd*.

Selv er Dyrendahl blitt tvunget til å revurdere verdier og menneskeverd flere ganger i livet: som 14-åring da hun havnet i rullestol og ble stilt i utsikt pleietilværelsen på et sykehjem resten av livet, senere som mor til et barn med psykisk utviklingshemming.

Uten opplevelse av verd kan vi heller ikke kreve noe av samfunnet, at noen tar hensyn til den enkelte, sa hun bl.a.

Revurdere verdier

- Vi som uforskyldt og uforberedt kommer i den situasjon å få et barn med sterk funksjonshemming/psykisk utviklingshemming blir nødt til å tenke på nytt. De fleste foreldre har forestillinger om barnet som skal komme, forventninger som ikke bare er knyttet til om det er velskapt, men en visjon for hele livet: at de som voksne skal skape en yrkeskarriere, at de blir glad i en

annen og stifter familie, ønsker om sosial framgang osv.

Når vi så oppdager barnets funksjonshemminger og samfunnsforholdene i denne forbindelse, vet vi at karrieren blir så som så. Psykisk utviklingshemming gir ingen høy status. Tidligere var det en skam! Et nederlag! Foreldre hadde ikke strukket til som produsenter av barn!

Vi må tenke pånytt. Kanskje skyve barnet fra oss rent følelsesmessig. Men de færreste stenger vel av så mye at de ikke oppdager barnet som barn, med barnets vanlige behov, barnets evne til å reagere i hvert fall litt. Vi blir tvunget til å tenke over: Hva gjør livet verdt å leve? Hva er meningsfylt for barnet? Vi må teste ut verdier i forhold til barnet. Vi må skjære inn til beinet og finne kjernen i menneskeverdet!

- Utfordringene ligger i valg av verdier, sa forsker, mor og nyslått ridder av 1. klasse i Den Kongelige St. Olavs Orden Guri Dyrendahl på nordisk Forsknings- og utviklingskonferanse (NFPU).

Identitet/Hvem du er

- Identiteten er ikke knyttet til yrket. Det er ikke *hva du gjør* som bestemmer ditt menneskeverd, men *hvem du er:* med følelser, evne til nærhet, til å gi og ta og knytte deg til andre mennesker osv.

Ingen er mindreverdige. Utformingen av tjenester må ha mål på høyde med levestandarden for andre mennesker. Dette forutsetter skikkelige beskrivelser og analyser av forholdene og ikke minst evne til å tolke signaler fra dem det gjelder (også språkløse).

Forskere og pleiere må jobbe ganske hardt for å få «kjærlige hender» i arbeidet, påpekte Dyrendahl. Profesjonalismen trenger vi, men den må ikke presse seg inn hvert minutt på dagen slik at enhver «samtalesituasjon blir opplæringssituasjon».

Mennesker med psykisk utviklingshemming trenger også folk å ha det morsomt sammen med, gråte sammen med. De må ikke prestere noe hele tiden for å bli akseptert, heller ikke være blide og takknemlige bestandig for å bli likt. Ingen er så utsatt for press på å ha én type følelser som mennesker med psykisk utviklingshemming!

«Offentlig virksomhet»

- Vi beveger oss igjen mot en offentlig veldighet, slo forskeren fast. - I oljelandet Norge har vi dårlig råd, blir det påstått, så dårlig at vi må innskrenke fellesforbruket og redusere offentlige tjenester til individene. Vi tenker ikke lengre fordelingspolitikk og likeverdige levekår, men beveger oss mot offentlig veldedighet. Vi har allerede startet diskusjonen som bygger på betraktningene: «Hvor mye er vi nødt til å sette av til dem?» «Hvor mye kan de unnvære?»

Og det lover ikke godt i dagens situasjon.

Tidlig samspill

*** Tidligdiagnostisering av gråsonebarn.**
*** Systematisert kunnskap om tilpasset hjelp til familier med funksjonshemmede barn.**

***Tidlig samspill* er stikkord for forskning i Nord-Trøndelag, der psykolog *Anne Margrethe Rostad* leder et metodeprosjekt som lett vil kunne brukes av det ordinære helsevesenet og bedre kompetansen for 1.linjetjenesten. Prosjektet er støttet av SOR's Forskningsfond.**

Intervenering i familier for å hindre barns skjevutvikling

- Problemet er å identifisere gråsonebarn. Barn med klare funksjonshemminger, med Down syndrom o.a. blir fanget opp av helsevesenet så å si i fødselsøyeblikket. Verre er det med gråsonebarna.

Som fagperson møter vi foreldre som kommer med sine barn helt opp til åtteårsalderen. Da er det fælt å måtte fortelle dem at barnet er utviklingshemmet, vondt for foreldrene å få budskapet, men verst for barnet som allerede har gått glipp av verdifull opplæring.

I dette feltet har vi forsøkt å gjøre noe, sier Anne Margrethe Rostad. Psykologen i fylkesteamet i Nord-Trøndelag har 15 år bak seg i klinisk arbeid med å diagnostisere barn med skjevutvikling. Nå er hun prosjektleder for en tverrfaglig gruppe (psykolog, barnelege, fysioterapeut), som er opptatt med den tidligste kommunikative utvik-

lingen og hva den betyr for senere utvikling. Mange og ulike opplysninger blir sytematisert og sett i sammenheng i dette forskningsprosjektet.

- Skal vi møte familiene på en skikkelig måte, trenger vi gode kunnskaper, sier Rostad.

Skjemaer som ser kunnskaper i sammenheng

- Vi har en brukbar svangerskapsomsorg her i landet, med kvalifiserte folk i forbindelse med fødsel, barseltid på sykehuset og oppfølging på helsestasjonen. Nå må vi se på kunnskapene i sammenheng, sier psykologen som har utviklet et skjemavelde med denne målsettingen, 11 ulike skjemaer med et mylder av variabler innenfor medisinske og funksjonelle tilstander, men «greie å bruke» trass i omfanget. Skjemaer om

svangerskap
fødsel
observasjon av barnet på fødeavd. (foreldre/personale)
legens vanlige medisinske undersøkelse av nyfødtperioden (10 dager/6 uker/4 og 6 mnd.)
helsesøsters observasjon (tilsv.)

«Er det noe i veien med barnet?»

- Nyfødte har ofte bare små ulikheter i starten, men allerede etter 1. leveuke er det noen som klart markerer seg fra normalgruppen. Etter som tiden går, nærmer de seg mer og mer funksjonshemmedegruppen, bemerker Rostad og viser til skjemasystemet som ble prøvd ut i et pilotprosjekt i 1988, der 68 vanlige, friske barn og åtte med sikker funksjonshemming deltok fram mot syvmånedersalder. Tre normalbarn skilte seg tidlig ut, og avviket ble mer markert med økende alder. Etter seks uker ble ett barn henvist til fysioterapeut for å styrke motorikken, etter fire måneder ble ett henvist til barnelege til videre utredning, etter seks måneder ble ett henvist til PP-tjenesten for spesielle tiltak.

Vitenskapelig betydning

Hovedprosjektet, som startet i august i år og altså støttet av SOR's Forskningsfond, antas å ha vitenskapelig betydning, idet noe lignende aldri har vært gjort i Norge. Skjemaene skal prøves ut på et årskull i Nord-Trøndelag, 18 av 24 kommuner er med i prosjektet, 1000-2000 barn skal gjennomgå testen i ca. ett år. Deretter skal prosjektet evalueres.

- Vi må systematisere kunnskapene og erfaringene. Foreldrene skal være med fra første stund, de må selv bestemme hvordan tilpasset hjelp skal skje, og vi kan støtte dem til å mestre sin situasjon, sier Anne Margrethe Rostad.

Evalueringsprosjekt:

Usikkerhet og uklarhet om framtidig omsorg

BA-Forskningskontoret er ved Vestre Haugen Bo- og Behandlingssenter i Oslo, der psykologene *Willy-Tore Mørch, Tor Jenssen og Jens E. Skår* samt en rekke ansatte og studenter samler inn omfattende data omkring et representativt utvalg institusjonsbeboere. HVPU-reformen favner vidt. Prosjektet, som skal evalueres, tar utgangspunkt i data fra dr. psychol. Mørchs doktorarbeid (RAPPORT nr. 3/90) og omfatter 72 personer fra ulike HVPU-institusjoner i ialt 26 kommuner i 15 fylker. Gruppen antas å være representativ for de omlag 5.300 personer med heldøgntilbud i HVPU.

Alle som er med i undersøkelsen har psykisk utviklingshemming, er avhengige av hjelp og tilrettelegging i sitt daglige liv. 10 av dem har sammensatte vansker, betegnet som svaktfungerende med multihandikap. 52 er i området middels funksjonsnivå, med atferdsproblemer og begrenset språk, mens 10 er høytfungerende med lite atferds- eller språkproblemer.

Om HVPU-reformen fører til et bedre liv for den enkelte, gjenstår å se. Psykologen *Tor Jensen*, har hatt forskningsmidler bl.a. fra SOR's Forskningsfond. Han har innhentet data for å vurdere den faglige kvaliteten i forbindelse med flytteprosessen. Om dette forprosjektet informerte han på den nordiske For-

Fører HVPU-reformen til at mennesker med psykisk utviklingshemming får et bedre liv? BA-Forsknings Evalueringsprosjekt samler omfattende informasjon om hvordan kommunene prioriterer tiltak og organiserer tjenester for utviklingshemmede innenfor gjeldende rammebetingelser. Prosjektet følger med enkeltpersoner for å se om de faktisk utvikler seg bedre.

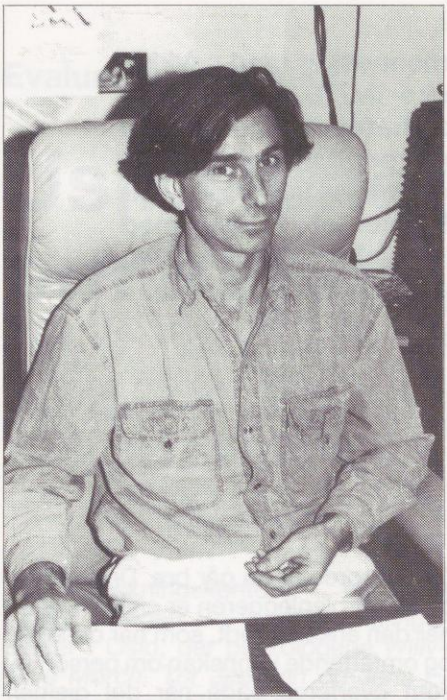
sknings- og utviklingskonferansen NFPU i høst.

Overflyttingsplaner på sviktende grunnlag

Hvor mye vet dagens HVPU-personale om framtiden for den de har hovedansvar for? I hvilken grad har de videreført sin kunnskap om den enkelte beboer til kommunale planer? Hva vet de om boformer som planlegges og hvor langt er de aktuelle kommunene kommet med sine virksomhetsplaner?

Som fagperson med bakgrunn bl.a. fra oppretting av bokollektiver/leiligheter de siste 10 år, vet forskeren at det er av avgjørende betydning at selve overflyttingsprosessen går bra. Dette innebærer at planleggeren er en som kjenner den enkelte godt, som har detaljert og omfattende kunnskap om personen som overføres både når det gjelder medisinske forhold, interesser og kommunikasjonsferdigheter.

Planer for kommunal omsorg lages på sviktende grunnlag, mener han. Intervju med nærpersoner som har ansvar for denne gruppen på 72 personer i HVPU viser at de i liten grad har deltatt i utforming av framtidige planer for egne beboere. Bare for 17 har man hatt omfattende samarbeid, for 28 har kommunal planlegger/registrator vært på ett besøk. I mange tilfeller er det

Psykologen Tor Jenssen ved BA-Forskning følger enkeltpersoner og vurderer den faglige kvaliteten i forbindelse med flytteprosessen.

ennå ikke avklart i hvilken kommune klienten blir boende.

De fleste beboere ser ut til å være på vei inn i nye bokollektiver med egne rom og felles oppholdsrom/utearealer. Bare i liten grad er det planlagt egne, frittstående leiligheter. På områdene arbeid/fritid er planene lite konkrete.

Evaluering på individnivå

- Det er fortsatt altfor mange enkeltklienter som det hersker usikkerhet om. Usikkerheten vanskeliggjør ansvarsplassering og god planlegging, slår Jenssen fast.

- De beste planene er laget i kommuner der planleggeren kom fra HVPU-institusjon eller skole, der de tidlig har akseptert alle som søkte om å få bosette seg i kommunen. De kom raskt i gang, organiserte arbeidet både med den politiske/administrative ledelse, nøkkelpersoner i alle etater og foreldre.

I noen kommuner er allerede gode tilbud og integrerte tjenester etablert. Dette er på steder man allerede lenge har arbeidet ut fra en deinstitusjonsideologi, flyttet folk inn i småhus og små paviljonger og etablert arbeidsvirksomhet.

Evalueringsprosjektet skal følge denne gruppen på 72 personer fram til 1996. Dermed blir det mulig å studere forskjeller i tilbud, framdrift og individuell framgang både i kommuner som er kommet langt og i kommuner som har utsatt problemene i det lengste. Hovedmålet i prosjektet er å studere hvordan hver enkelt person utvikler seg, dvs. måle effekten av reformen på individnivå.

Nordisk omsorgsforskning:

Mangfoldig, men dårlig markedsført

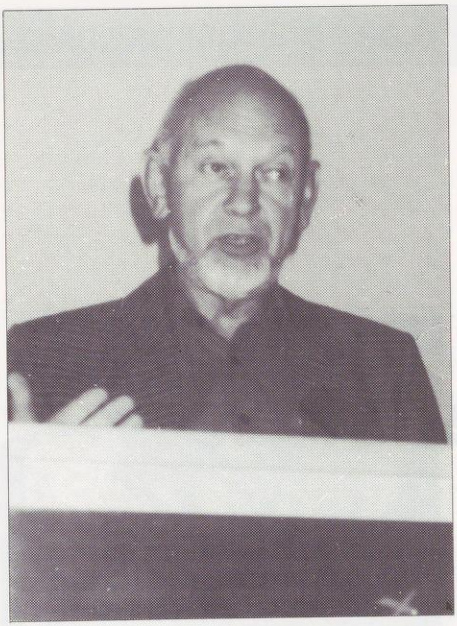
- Om vi er verdensmestere i omsorg, er vi ikke verdensmestere i omsorgsforskning. La oss samle kreftene i Norden og utnytte hverandres kompetanse. Da har vi mye å bidra med, slo den svenske dosenten, *Lars Kebbon*, fast på 1. nordiske Forsknings- og utviklingskonferanse i høst.

Kebbon etterlyste kommunikasjon i forskningsmiljøene, nysgjerrighet for hverandres forskning og ansvar for å gjøre forskningen kjent. Forskere innenfor et såvidt smalt felt som omsorgsforskning må møtes og samarbeide.

Og møttes gjorde de for 1. gang, men neppe for siste. Dette skjedde i Bergen i nordisk NFPU-regi i september. En oppløftende konferanse for praktikere og forskere, der et vidt spekter av små og store prosjekter ble presentert innenfor temaene kommunalisering, institusjonsavvikling, begrepet livskvalitet m.m.

Men skandinavisk omsorgsforskning er lite kjent ute i verden. Skyldes det språkproblemer? En rekke internasjonale kongresser holdes, men nordiske forskere er knapt representert. En rekke engelskspråklige publikasjoner omtaler ny forskning, men sjelden eller aldri skandinavisk.

Skyldes det at forskerne er for late til å skrive på engelsk? spør den svenske dosenten.

- La oss samle kreftene i Norden og utnytte hverandres kompetanse innenfor omsorgsforskning, oppfordrer dosent Lars Kebbon.

Tidsskrift/publikasjoner

- Vi har mye å bidra med innenfor omsorgsforskning, slo Kebbon fast og oppfordret forskere å publisere sine arbeider i internasjonale tidsskrift. Og dem er det flere av, bl.a.:

American Journal of Mental Retardation (= «hovedkanalen» med distribusjon over store deler av verden).

Mental Retardation (am. tidsskrift med kortere art.)

Disability, Handicap & Society (eng. tidsskrift, sosiologisk slagside).

European Journal of Special Need Education (eng. tidsskrift med spesialpedagogisk innhold).

Mental Handicap Research (eng. tidsskrift).

Kongresser

- Dra på kongress, oppfordret Kebbon og nevnte organisasjoner som arrangerte internasjonale kongresser, først og fremst:

International Association for Scientific Studies, IASSMD, som har vitenskapelige kongresser hvert 3. år, neste gang nær Brisbane i Australia i 1992.

Hong Kong Association for Scientific Studies, (Kongress med østasiatisk tyngdepunkt).

The Association for Persons with Severe Handicaps, PASH, en amerikansk organisasjon som arrangerer konferanse i Chicago nå i desember.

International League of Societies Mental Handicap, ILSMH, en «matnyttig» samling som nylig hadde kongress i Paris og neste gang møtes i New Dehli i 1994.

Selv sitter Lars Kebbon i programkomitéen som planlegger IASSMD-kongressen og lover å være agent for skandinavisk omsorgsforskning foran neste kongress i 1992.

Nytt norsk forskningsfond

Foruten SOR's eget forskningsfond, som nylig hadde utdeling av forskningsmidler, har vi nå fått NORAS, Norges Råd for Anvendt Forskning, et relativt nytt forskningsråd her i landet, som administrerer midler til forskningsprosjekter. Rådet, som i hovedsak finansieres ved statlige midler, har bl.a. et såkalt Velferdsstatsprogram, herunder bl.a. Omsorgstjenester, HVPU-reformen m.v. Her kan det være midler til disposisjon, mindre enn ønskelig, men verdt å merke seg til konstruktive forskningsprosjekter.

«En nødutvei»:

Endring i lov om avvikling av HVPU

Syse-regjeringen fremmet forslag om endringer i den midlertidige loven om avvikling av HVPU, som kan forhale gjennomføringen, men gjort for «å hindre at det går rent galt med noen».

Som følge av det nye lovforslaget kan fylkesmannen beslutte at en institusjon skal opprettholdes så lenge det ikke tilbys et minst like godt tilbud for beboerne i mottakskommunen. Det foreslås også å oppheve bestemmelsen om at fylkeskommunene fortsatt skal ha et særskilt ansvar for institusjoner for autister. Kommunene bør ha dette basisansvaret. Regler om økonomisk ansvar for personer som fortsatt er i institusjoner som skal avvikles etter 1.1.1991 foreslås endret. Etter de nye reglene skal den kommunen som vedkommende flytter til etter utskrivingen være ansvarlig for oppholdsutgiftene inntil utskriving kan finne sted.

Lovforslagene er i skrivende stund ennå ikke stortingsbehandlet.

***

At «institusjoner skal opprettholdes så lenge det ikke tilbys et like godt tilbud», vil ikke true HVPU-reformen, slår underdirektør i Sosialdepartementet, *Unni Lund*, fast til «Rapport». Reformarbeidet holder fram som forutsatt. Justeringen blir aktuell rent unntaksvis. Hun viser til en HVPU-institusjon i Bergen som ble nedlagt før beboerne var sikret fullverdige alternativer.

- Lovforslaget er en nødutvei for å sikre at det ikke går rent galt med noen.

"VANNDANS"

Bokanmeldelse av spesialpedagog Else-Marie Svebak.

VANNDANS er et bevegelsesprogram i vann. Boka ledsages av sangtekster og musikk på en kassett. Programmet er laget med tanke på elever som har store bevegelseshemninger. Oppdriften i vann gjør det lettere for elevene å utføre motoriske øvelser, noe som kan stimulere til økt sosialt fellesskap. VANNDANS inneholder øvelser som har viktige utviklingsmål. Målene kan tilpasses den enkelte elev gjennom et handlingsskjema. I sangene og sangtekstene ligger instruksjonen til øvelsene. Den vokale – sanglige – kontakt mellom elev og medhjelper står sentralt i programmet. Sangen kan bl.a. formidle engasjement og skape trygghet, fellesskap og samhandling. Det gjør at treningen kan bli lek- og lyst-betont i en positiv atmosfære.

Tom Næss har gjennom VANNDANS utviklet et aktivitetsprogram som passer for barn, unge og voksne elever. Jeg vil framheve at forfatteren spesielt tar svakt fungerende elever på alvor i målrettet utviklingsarbeid med dem. Det finnes i dag få praktisk-metodiske aktivitetsprogram utviklet med tanke på denne elevgruppen. VANNDANS er derfor et svært positivt og nyttig tiltak, både sett ut fra elevene og for oss som arbeider med dem. Medhjelpernes personlige engasjement stimuleres både gjennom egen sangutfoldelse, musikken og dansen. Foruten elevenes individuelle ferdighetsmål kan VANNDANS også gi en estetisk opplevelse.

Tom Næss:
VANNDANS
Musikkpedagogisk Forlag
Postboks 109
1450 Nesoddtangen
Pris kr. 290,–

HOTEL NOR ALPIN
OPPDAL SÅ KLART
Tlf. 074 - 21 611 – 7341 Oppdal

A/S Anlegg
Postboks 385, 8001 Bodø
Tlf.: 081-21 700

Johan Brekke
Elisenbergvn. 19
0265 Oslo 2

Lettindustri A/S
Seljevn. 6, 0575 Oslo 5.
Tlf.: 02-38 02 11
Søm og lettere montasje

Brødrene Henriksen A/S
3178 Våle
Tlf.: 033-62 094

ROGNAN FARGEHANDEL
Maling - Tapet - Gulvbelegg - Tepper
Boks 29 - 8250 Rognan - Tlf. 081/90650

RegnskapsSentralen A.s
P.b. 196, 1501 MOSS
Tlf. 09 - 25 55 30
Godkjent Regnskapsbyrå

Tore W. Ebbesen
Dagligvarer
8900 Brønnøysund. Tlf.: 086-20 860

GILJEVINDU
Gilje Trevarefabrikk a/s 4335 Dirdal Tlf. (04) 61 63 77

Hansen & Dysvik A/S
Torggt. 71, 2300 Hamar
Tlf.: 065-26 011

CHARTERBÅTER
Brødrene Johansen
8280 Kjøpsvik - tlf. 081/74 329

JOTUN
BINDEMIDDEL DIVISJONEN
5120 Manger - tlf. 37 30 21

Galleri Karin Andersen
Barstølvn. 35, 4636 Kristiansand
Tlf.: 042-98 372

Stein Magnusen
Konditori-Bakeri
8491 Melbu
tlf. 088-57 046

Kakebua
8400 Sortland
tlf. 088-28 152

WILH. WILHELMSEN

Forum Touche
P.b. 5945 Hegdehaugen, 0308 Oslo 3
Tlf.: 02-46 47 70

Leiknes Motor og Mekaniske
Leiknes Kai
5164 Hjelmås

Fotomiljø A/S
Postboks 2004, 4602 Kristiansand
Tlf.: 042-26 490

Nord Hordaland Kraftlag
5100 Isdalstø

Optisk Kompani Asker A/S
Trekanten Senter, 1370 Asker
Tlf.: 02-78 08 75

IGP AS RÅDGIVENDE INGENIØRER
Elektroinst. i boliger i forb. med HVPU-reformen
P.b. 3663 Gamlebyen, 0135 Oslo 1, tlf. 02/17 68 10

Bønes Hagesenter
Bønesskogen 40, 5062 Bønes
Tlf.: 05-12 29 21

Bryne Mek. Verksted A/S
Postboks 98
4341 Bryne

Materialhåndtering A/S
1351 Rud
Tlf.: 02-13 73 70

Biong & Biong A/S
Storgt. 38, 0182 Oslo 1
Tlf.: 02-11 17 55

FOKUS Bank
7003 Trondheim

Inger Sørensen A/S
Fiskehallen
0150 Oslo 1. Tlf.: 02-42 14 80

NORD-NORGES SALGSLAG
9401 Harstad

Haugerød & Nilsen AS
3700 SKIEN
Tlf. 03 - 52 55 40

HONDA
HASCO MOTOR
3002 Drammen. Tlf.: 03-83 30 85

Døvle Maskin
3171 Sem
Tlf.: 033-32 044

NORGES HYPOTEKINSTITUTT
CONRAD MOHRS VEG 29
POSTBOKS 38 - 5032 MINDE
TELEFON 05/28 32 25

STATOIL

Chic. Frisør Klippoteket
Dronningensgt. 42, 8500 Narvik
Tlf.: 082-41 360

Mariendal Handel
2350 Nes på Hedemark
Tlf.: 065-52 137

Buskerud Trevare A/S
3340 Åmot
Tlf.: 03-78 48 55

Elektro A/S
Nordstrandvn. 69, 8000 Bodø
Tlf.: 081-80 805

INGEBJØRG **Almankås a.s** HUSFLIDSENTER
3800 Bø i Telemark. Tlf.: 03-95 01 36

Yggeseth A/S
H. Tvetersvei 8
0682 Oslo 6

E. Gulbrandsen Dekorasjonsatel.
Einar Høygårdsv. 25, 0872 Oslo 8
Tlf.: 02-23 08 95

Trygve Brovold A/S
KJØTTFORRETNING
Kjøtt- og pølsevareforretning
Telefon 71 412 - 2310 Stange

Strømmen Bandage
Strømsveien 61, 2010 Strømmen - Tlf. (06) 815698

AGA Progas A/S
Postboks 42 Manglerud
0612 Oslo 6

Astrup Fearnley A/S
Postboks 1158 Sentrum
0107 Oslo 1

Tarkett AS
Postboks 2220 Strømsø,
3003 Drammen. Tlf.: 03-81 29 80

ODDA PLAST
Postboks 443
5751 ODDA
Tlf. 054 - 41 023/43 066
Telefax 054 - 41 023

Bodø El-verk
8001 Bodø

Grotnes Verksted A/S
Postboks 120
8601 Mo

TYSFJORD SPAREBANK
8280 Kjøpsvik
Tlf. 081 - 74 105

Arendal Boligbyggelag
Vestregt. 21 B,
4800 Arendal

Actuator A/S
Postboks 28, 2834 Hunndalen
Tlf.: 061-80 000

oras
VANN - ENERGI - MILJØ
Pb. 3357 SAGENE
0405 OSLO 4
Uelandsgt. 85
Telefon 02 23 13 80
Telefax 02 18 48 91

Tannlege Per Bådshaug
2686 Lom
Tlf.: 062-11 418

Malermester
Sverre Halvorsen
3057 Solbergelva. Tlf.: 03-87 08 43

ND System Team
Olaf Helseths vei 5, 0621 Oslo 6
Tlf.: 02-62 60 00

sparebanken NOR

Unique A/S
Gjesdalsvn. 34, 4300 Sandnes
Tlf.: 04-62 40 44

Adv. Clemetsen & Kogstad
Sommerrogt. 17, 0255 Oslo 2
Tlf.: 02-44 00 96

LBBL
LIER BOLIGBYGGELAG
Vi skal leve - ikke bare bo!

Skjønnhaug Godsruter
Sekkelsten, 1800 Askim
Tlf.: 09-88 68 10

Rørvik Apotek 7900 Rørvik Tlf.: 07-79 04 28	**Bøe Mek. Verksted** 4363 Brusand Tlf.: 04-43 91 18
Isenta Molde A/S P.b. 348, Fannestr.vn. 66 6400 MOLDE Tlf. 072 - 92 398	**Gullsmed** **Magnus Aase A/S** Strandkaien 6, 5013 Bergen. Tlf.: 05-32 01 60
Bijak Maskin A/S Espelandsvn. 213, 5065 Blomsterdalen. Tlf.: 05-22 40 46	**GILDE** **Nordmøre og Romsdal Slakteri A/L** Molde - tlf. 53 144
Flekkefjord Slipp & Maskinfabr. A/S Skottevika 4400 Flekkefjord	**Auksjons-Huset** Auksjoner - Kjøp - Salg - Kommisjon Gøteborggt. 27B, 0566 Oslo 5 Tlf.: 02-35 18 70
Kilen Service Senter A/S Postboks 1273 Trudvang 3101 Tønsberg. Tlf.: 033-14 575	**BARLINDHAUG** Rådgivende ingeniører og økonomer Sjølundvn. 7, 9000 Tromsø Tlf.: 083-58 111
TOYOTA F.E. Dahl & Co. A/S 3002 Drammen	**Fjordingen** Postboks 248, 6080 Stryn Tlf.: 057-71 455
Kjell Waage Børsemaker 4647 Brennåsen. Tlf.: 042-81 485	**Sakshaug Sport A/S** Zebra 7700 Steinkjer. Tlf. 077-61 798
Frognerparkens Cafe A/S Postboks 33, 0516 Oslo 5 Tlf.: 02-44 36 67	**Instrutek A/S** Skreppestad Næringspark, 3250 Larvik. Tlf.: 034-25 022
Porsanger Helsetun 9700 Lakselv Tlf. 084 - 61 444	**Høyanger Regnskapsservice** Postboks 143, 5900 Høyanger Tlf.: 057-12 862
Fossing Bruk, Mølle & Kornsent. 7630 Åsen Tlf.: 076-16 206	**Flyvedlikehold A/S** Sandefjord Lufthavn 3200 Sandefjord. Tlf.: 034-70 324

Regnskapsservice A. Larsen
8370 Leknes
Tlf.: 088-81 050

Universal Spedisjon Stavanger A/S
Klubbgt. 14, 4013 Stavanger
Tlf.: 04-52 53 82

Kjolesenteret Lillo
2850 Lena
Tlf.: 061-60 860

Henriksen Oljetransport A/S
Mottak og innsamling av spesialavfall i Rogaland
Tlf. 04-53 11 90 / 04-53 02 38

ARENDALS FOSSEKOMPANI
Kirkebakken 5, 4800 Arendal
Tlf.: 041-22 016

Stallboden Dyr og Utstyr
1800 Askim
Tlf.: 09-88 58 50

RIKETT SOMMER A/S
Verftsgt. 2a, 5011 Bergen, tlf. 05/23 44 92

Terjes Bud og Varetransport
Damyr 14, 1600 Fredrikstad
Tlf.: 09-31 93 39

Teknologibedriftenes Landsforening
Oscarsgt. 20, 0352 OSLO 3

Finneidfjord Industrier a.s
8642 Finneidfjord

Meyers Fargehandel A/S
Half. Wilh. Allé 1, 3100 Tønsberg
Tlf.: 033-11 331

protect
P.b. 114, 5062 Bønes
tlf. 05 - 96 15 50

Kverneland
4344 Kverneland
Tlf.: 04-42 90 00

STRINDA BENSIN A/S
PÅ MOHOLTAN **Åpent dag og natt**
Tlf. 07/93 51 20 - Mobil 060/51 086

Jon Bye-Andersen's matsenter
Skallestad. Tlf.: 84 492

GARTNERHALLEN
Friskt fra naturen
A.L. Gartnerhallen - Region Midt-Norge

J.G. Pierre & Sønn A/S
Postboks 2543
7001 Trondheim

Frogner Trykkeri A/S
Postboks 53, 2044 Frogner
Tlf.: 06-82 02 31

steni NORDEN A.S

REBUS A'S
REGNSKAPSBYRÅ
Kaigt. 2, 3100 Tønsberg

Storvik Salong
Sjøgt. 6, 8000 Bodø
Tlf.: 081-21 684

Polar Hotell
Grønnegt. 45, 9000 Tromsø
Tlf.: 083-86 480

Huseklepp A/S
Flovn. 12, 6801 Førde
Tlf.: 057-23 366

HAFSLUND KRAFTDIVISJON
P.b. 55, 1701 Sarpsborg, tlf. 09/16 30 88

Kautokeino Kommune
Helse- og sosialetaten
9520 Kautokeino. Tlf.: 084-56 203

Datatjenesten A/S
Postboks 291, 1751 Halden
Tlf.: 09-18 03 55

SJØHUSET Restaurant
DER MARKENS MØTER HAVET
Østre Strandgt. 12. Tlf. 042/26 260 KRISAND S.

A/S ELLO
Kosmetikk- og Hygieneprodukter
P.b. 2160, Løkkemyra
6501 KRISTIANSAND

Grimstad Autosenter
4890 Grimstad
Tlf.: 041-40 668

NARVESEN
P.b. 6125 Etterstad
0602 Oslo 6
Tlf.: 02-57 30 16

STOREBRAND
for sikkerhets skyld

Norservice
Jarlevn. 12, 7041 Trondheim
Tlf.: 07-51 04 11

David Andersen A/S
Karl Johansgt. 20, 0159 Oslo 1
Tlf.: 02-41 69 55

*Industri*Banken
P.b. 448 Sentrum
0104 Oslo 1
Tlf. 02 - 42 91 80

Otto Moen Installasjon A/S
2670 Otta
Tlf.: 062-30 107

Jahre Motor Rogaland A/S
4060 Kleppe
Tlf.: 04-42 13 11

BRØDRENE DAHL A/S
Industrigt. 13, 2600 Lillehammer, tlf. 062/63 050
Aslak Boltsgt. 40, 2300 Hamar, tlf. 065/27 020

Tannlege Bjarne Vangsnes
N. Storgt. 13, 3015 Drammen
Tlf.: 03-83 26 40

Tomi A/S
Vestre Råsten 110, 7075 Tiller
Tlf.: 07-88 77 20

Atlas Copco Anlegg- og Gruveteknikk A/S
1401 Ski. Tlf.: 09-86 08 60

Fylkestannlegen i Østfold
tilbyr **GRATIS HJELP** til
alle psykisk utviklingshemmede

Autronica A/S
Postboks 3010, 7002 Trondheim
Tlf.: 07-91 80 80

INGENIØRFIRMAET
HAMSTAD A.S
VENTILASJONSENTREPRENØR
Høylandsgt. 4, 4300 Sandnes, tlf. 04/66 35 80

Sentrum Pensjon
Rosenbergsgt. 13, 5015 Bergen
Tlf.: 05-32 00 55

Eivindvik Vertshus
5966 Eivindvik
Tlf.: 057-84 121

Jotunheimen Fjellstue
2693 Nordberg
Tlf.: 062-14 700

Fredrikstad og Omegn Boligbygg
Dampskipsbrygga 10, 1600 Fredrikstad
Tlf.: 09-31 78 86

VOLVO
VOLVO NORGE A/S
1411 Kolbotn. Tlf.: 02-81 85 00

Hennie Helsesalong
Idrettsgt. 31
8370 Leknes

Bergens Hus Trykkeri A/S
Strandgt. 221, 5004 Bergen
Tlf.: 05-23 47 70

LJUNGDAHLS A/S
Masteveien 8 - Postboks 53, 1481 Hagan

Graving og Grønt A/S
Graff, 2324 Vang
Tlf.: 065-95 629

Arnfinn Jørgensen
Voldagt. 18
2200 Kongsvinger

ODIN
MØBELFABRIKK AS
Grindalsvn. 10, 2400 Elverum, tlf. 064/11 055

Nye Blanche A/S
Sigurdsgt. 10, 5015 Bergen
Tlf.: 05-32 17 10

bama
Full av vitaminer, mineraler og fiber

Nøstdahl & Nøstdahl A/S
8280 Kjøpsvik
Tlf.: 081-74 406

Alf Otto Smetorp
Rådyrvn. 10, 2200 Kongsvinger
Tlf.: 066-75 704

Lødingen Regnskapsservice A/S
Sjøvn. 12, 8550 Lødingen
Tlf.: 082-31 370

Aasgaard Maskindrift
3410 Sylling

Hatten Service Senter
8690 Hattfjelldal
Tlf.: 087-84 210

BG-Service
Kråkevn. 29, 1500 Moss
Tlf.: 09-25 17 96

UNI FORSIKRING
gjensidige livs- og skadeforsikringsselskap
Arkaden, Broene 1, P.b. 633 Hjellen
3701 Skien. Tlf.: 03-53 82 00. Fax: 03-52 22 92

Elverum Bolig Service
St. Olavsgt. 3, 2400 Elverum
Tlf.: 064-11 875

Bjarnes Gatekjøkken
Brygga, 3770 Kragerø
Tlf.: 03-98 06 60

DATAKABEL
A·S NORASONDE
Box 144, 2020 Skedsmokorset - tlf. 06/87 71 30

ABS NORGE AS
STÅLFJÆRA 25, N-0975 OSLO 9, POSTBOKS 74 GRORUD, N-0917 OSLO 9, TEL. 02-164811.
Gjør gulvet rett og slett!

Syrdal Matsenter A/S
Borgenvn. 120, 1374 Borgen
Tlf.: 02-78 43 21

MEIERIET NORD
Postboks 1192, 9401 Harstad

Mobil Vakten
1892 Degernes
Tlf.: 09-22 77 09

A/S Bygningslageret
Storgt. 218, 1742 Klarestadhaugen
Tlf.: 09-16 35 02

Rolf Lycke A/S
Postboks 298, 4341 Bryne
Tlf.: 04-48 27 00

Trondheim Contracting A/S
Kobbesgt. 12B, 7042 Trondheim
Tlf.: 07-51 54 11

a·s Inventor Shipping
Postboks 985, 5001 Bergen

A/S Tromsregnskap
Postboks 272, 9001 Tromsø
Tlf.: 083-56 500

Th. A. Abrahamsen
Kongegt. 18, 3250 Larvik
Tlf. 034-81 145

Rogaland
Fylkesvaskeri a.s
4100 Jørpeland. Tlf.: 04-44 78 20

Hans Pettersen Eftf.
1680 Skjærhallen
Tlf.: 09-37 90 76

Sollia Gjestgiveri
Storskog, 9900 Kirkenes
Tlf.: 085-90 820

H.O. Ringdals Eftf.
Konditori & Bakeri
2750 Gran. Tlf.: 063-30 733

Matkjelleren
4870 Fevik
Tlf.: 041-47 460

G. Reigstad Elektroverksted
Knarvik, 5100 Isdalstø
Tlf.: 05-35 13 85

KLÆR PÅ SIDEN zeffer a/s AV DET VANLIGE!
Erik Mogensønsv. 28, 0594 Oslo 5
Tlf.: 02-64 86 56

Maxi Matsenter A/S Ekko
5300 Kleppestø
Tlf.: 05-14 19 40

Lindås Rør og Sanitær A/S
5100 Isdalstø
Tlf.: 05-35 17 80

Ringerike kommune
Helse- og sosialsektoren

Svenild Plastic A/S
Ø. Flatåsvn. 4 D, 7079 Flatåsen
Tlf.: 07-98 45 90

MILJØRENHOLD A/S
Gøteborggt. 27b
0566 Oslo 5
Tlf. 02 - 37 19 37

BERGEN LYSVERKER
- arbeid med spenning!

A/S Gåver og Papir
3890 Ytre Vinje
Tlf.: 036-71 14 14

Landsbanken A/S
P.b. 8244 Hammersborg, 0129 Oslo 1
Tlf.: 02-40 10 00

Rådg. ingeniører, Bygg - VVS - Elektro
FORTIFIKASJON AS
P.b. 4363 Torshov, 0402 Oslo 4
Tlf. 02 - 37 61 85, Fax 02 - 35 10 42

Øwrebygg A/S
Slemdalsvn. 72, 0373 Oslo 3
Tlf.: 02-49 12 05

Frichs Kafeteria A/S
2660 Dombås
Tlf. 062 - 41 023

Åssiden Hagesenter A/S
B. Kjeldsbergsvei 50, 3024 Drammen
Tlf.: 03-82 11 80

Hydrostasjonen Nygårdsgaten
Nygårdsgt. 89, 5008 Bergen
Tlf.: 05-32 87 02

Glamox A/S
6400 Molde
Tlf.: 072-52 777

Norwegian Talc Hellvik A/S
4365 Hellvik
Tlf.: 04-49 68 77

Skeie Gruppen A/S
Festningsgt. 2,
4610 Kristiansand

Brumaling A/S
7870 Grong
Tlf.: 07-73 13 39

Bjørn Sødal A/S
Sigurd Slembesv. 3,
4633 Kristiansand

Vest-Viken EDB A/S
Postboks 145, 3101 Tønsberg
Tlf.: 033-15 222

JOTUN

Samenes Landsforbund SLS
Grenvn. 1, 9845 Tana
Tlf.: 085-28 450

Apoteket Bien
Øvre Storgt. 9
3018 Drammen

pk service
Aut. El.installatør
Mellomila 34
7018 Trondeheim
Tlf. 07 - 53 23 59

Akers Bakeri A/S
Rosenvoldsgt. 4, 3200 Sandefjord
Tlf.: 034-63 434

Haugen og Gjengedal
6880 Stryn
Tlf.: 057-71 282

Veidekke
Postboks 3, 1361 Billingstadsletta

Stevnebø Dagligvare
5125 Bøvågen
Tlf. 05 - 37 00 08

Norsk Bilauksjon Oslo A/S
Postboks 17, 0915 Oslo 9
Tlf.: 02-10 54 10

Norges Handelshøyskole
Helleveien 30, 5035 Bergen - Sandviken

Industri og Boliggulv A/S
Postb. 60 Lilleaker, 0216 Oslo 2
Tlf. 02 - 50 89 00

ina Norge A/S
P.b. 6404 Etterstad, 0604 Oslo 6
Tlf.: 02-64 85 30

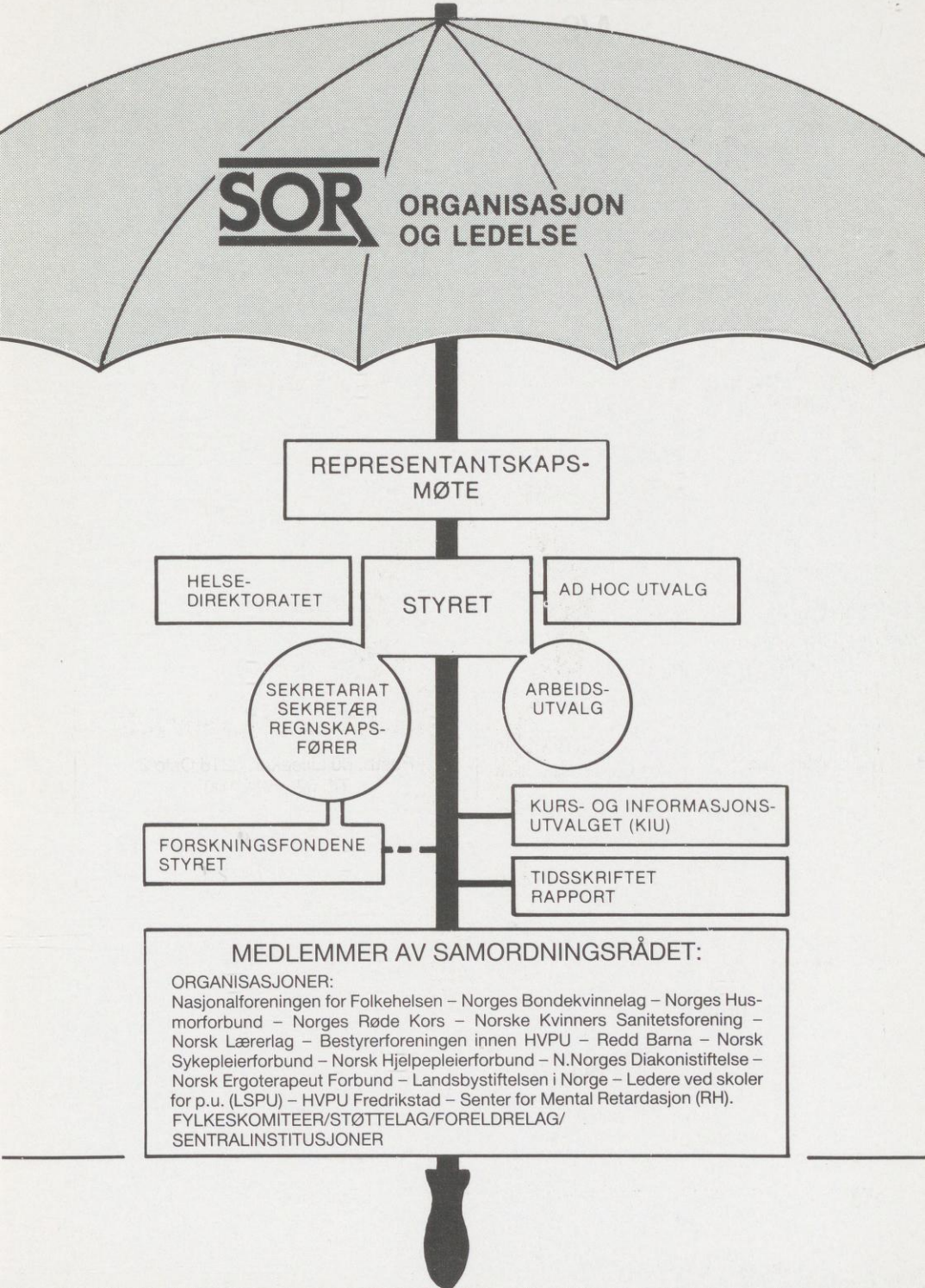
Trondheim By Bud A/s
Anders Buensgt. 2, 7042 Trondheim
Tlf.: 07-53 01 50

ELEKTRODELER
P.b. 2044, 3003 Drammen
Tlf. 03 - 83 08 11

Adv. Wist Aurstad & Østeraas
Kirkegt. 12, 7700 Steinkjer
Tlf.: 077-62 188

VARODD INDUSTRIER A·S
P.b. 1524 Valhalla, 4602 Kristiansund

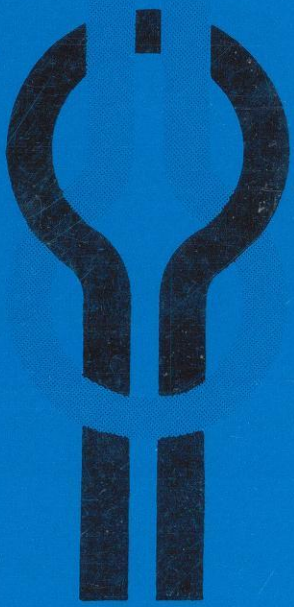
Wenma Elektronikk
E18 Ringdal, 3270 Nanset
Tlf.: 034-92 450

SOR
ORGANISASJON
OG LEDELSE
REPRESENTANTSKAPS-
MØTE
HELSE-
DIREKTORATET
STYRET
AD HOC UTVALG
SEKRETARIAT
SEKRETÆR
REGNSKAPS-
FØRER
ARBEIDS-
UTVALG
KURS- OG INFORMASJONS-
UTVALGET (KIU)
FORSKNINGSFONDENE
STYRET
TIDSSKRIFTET
RAPPORT
MEDLEMMER AV SAMORDNINGSRÅDET:
ORGANISASJONER:
Nasjonalforeningen for Folkehelsen – Norges Bondekvinnelag – Norges Husmorforbund – Norges Røde Kors – Norske Kvinners Sanitetsforening – Norsk Lærerlag – Bestyrerforeningen innen HVPU – Redd Barna – Norsk Sykepleierforbund – Norsk Hjelpepleierforbund – N.Norges Diakonistiftelse – Norsk Ergoterapeut Forbund – Landsbystiftelsen i Norge – Ledere ved skoler for p.u. (LSPU) – HVPU Fredrikstad – Senter for Mental Retardasjon (RH).
FYLKESKOMITEER/STØTTELAG/FORELDRELAG/
SENTRALINSTITUSJONER

1061
UNIVERSITETSBIBL. I OSLO
AVISKONTORET
DRAMMENSVN. 42
0255 OSLO 2

Utgiver:
SAMORDNINGSRÅDET –
Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

Returadresse:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 ÅL

Holmestrand
Handelstrykken A/S